How to Cite This Article : Moghimnejad Hosseini, M; Moghimnejad Hosseini, M. (2025). Redefining Aesthetics and Expanding the Applications of Arabic Calligraphy in the Digital Realm : An Analysis of el Seed's Works (2010-2020). *Kimiya-ye-Honar*, 14(55) : 99-116.

Redefining Aesthetics and Expanding the Applications of Arabic Calligraphy in the Digital Realm: An Analysis of el Seed's Works (2010–2020)

Seyedeh Mahboobeh Moghimnejad Hosseini*

Seyed Mehran Moghimnejad Hosseini**

Received : 30.03.2025

Accepted : 28.09.2025

Abstract

This study aims to examine the impact of digital media on the redefinition of aesthetic criteria in Arabic calligraphy. Focusing on the works of contemporary artist el Seed and the expansion of the medium's applications between 2010 and 2020, the research explores how digitalization—while preserving the authenticity of this traditional art—has enabled the emergence of a new visual language that expands both the aesthetic and functional boundaries of Arabic calligraphy in contemporary contexts. Employing a descriptive-analytical methodology and based on library resources and comparative analysis of el Seed's key works, the findings reveal that digital media—through advanced design software (such as Adobe Illustrator and Procreate), augmented reality (AR), and animation—not only facilitate broader access to Arabic calligraphy but also revolutionize its aesthetic language by introducing hybrid, multisensory forms. Traditional principles such as stasis, symmetry, and repetition are increasingly being replaced by characteristics like dynamism, audience interactivity, and integration with multimedia elements such as sound, motion, and 3D spatial design. This transformation is embodied in el Seed's synthesis of tradition and innovation : the use of digital stamps alongside traditional reed pens, interactive color schemes driven by algorithmic inputs, and the creation of virtual wall murals contribute to a redefinition of public space. Moreover, the application of Arabic calligraphy has extended into fields such as graphic design, cultural branding, advertising, and digital education. These developments have enhanced the role of calligraphy within public art and intercultural communication, fostering global dialogue and engaging diverse audiences. The results of this research suggest that digitalization should not be seen as a threat to Arabic calligraphy; rather, it offers an opportunity to uncover its latent potential and foster its evolution. However, this transformation necessitates a critical reevaluation of Islamic aesthetic frameworks and a broader interdisciplinary approach to more fully understand the complex interplay between tradition, technology, and cultural identity. Ultimately, this study positions el Seed as a pioneering figure who transcends the dichotomy of tradition and modernity, offering an inspiring model for a new generation of artists creatively merging heritage with futurity.

Key words : Arabic calligraphy, digital media, aesthetics, el Seed, artistic innovation, multimedia art, augmented reality.

* Lecturer, Department of Art, Faculty of Art, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran (Corresponding Author). Email : s.m.moghimnejad@gmail.com

** Master of Art Research, Faculty of Theoretical Sciences, Tehran University of Art, Tehran, Iran. Email : mehran.moghimnejad@gmail.com

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

ارجاع به مقاله: مقیم نژاد حسینی ، م؛ مقیم نژاد حسینی، م. (۱۴۰۴). بازتعریف زیبایی‌شناسی و گسترش کاربردهای خوشنویسی عربی در بستر دیجیتال با تحلیل آثار ال‌سید (۲۰۱۰-۲۰۲۰). کیمیای هنر، ۱۴(۵۵): ۹۹-۱۱۶.

بازتعریف زیبایی‌شناسی و گسترش کاربردهای خوشنویسی عربی در بستر دیجیتال با تحلیل آثار ال‌سید (۲۰۱۰-۲۰۲۰)

سیده محبوبه مقیم نژاد حسینی*
سید مهران مقیم نژاد حسینی**

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۶

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر رسانه‌های دیجیتال بر بازتعریف معیارهای زیبایی‌شناختی هنر خوشنویسی عربی انجام شده است. در این راستا تمرکز اصلی بر آثار هنرمند معاصر ال سید، و گسترش کاربردهای آن در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ است. پرسش بنیادی پژوهش پیش‌رو این است که چگونه دیجیتالی شدن، با وجود حفظ اصالت این هنر سنتی، توانسته است با ایجاد زبان بصری نوین، مرزهای زیبایی‌شناسی و کاربردی آن را در زمینه های معاصر گسترش دهد. با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای، و بررسی تطبیقی آثار شاخص ال سید، یافته‌ها نشان می‌دهند که رسانه‌های دیجیتال با نرم‌افزارهای طراحی پیشرفته (مانند Adobe Illustrator و Procreate) واقعیت افزوده (AR) و پویانمایی، علاوه بر این که دسترسی به خوشنویسی را آسان‌تر نموده و آن را فراگیرتر کرده‌اند، با خلق فرم‌های ترکیبیِ چندحسی، تحولی اساسی و مهم در زیبایی‌شناسی این هنر رقم زده‌اند. به‌طور مشخص، معیارهای پیشینیان که تأکید بر ایستایی، تقارن، و تک‌بعدی بودن داشتند، به جنبه های پویایی، تعامل با مخاطب، و ادغام با عناصر چندرسانه‌ای (نظیر صدا، حرکت، و فضاسازی سه‌بعدی) سوق یافته‌اند. این تحول در همزیستی سنت و نوآوری آثار ال سید تجلی یافته است: استفاده از مُهرهای دیجیتال در کنار قلم نی، به‌کارگیری رنگ‌های متغیر با الگوریتم‌های تعاملی، و خلق آثار دیواری مجازی موجب بازتعریف فضاهای عمومی می‌شوند. این فرایند، با تقویت جایگاه خوشنویسی در حوزه‌هایی چون برندینگ، هنر عمومی، و آموزش دیجیتال، به گفت‌وگوی میان‌فرهنگی و جذب مخاطبان جهانی می‌انجامد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که دیجیتالی شدن نه‌تنها تهدیدی برای خوشنویسی عربی نیست، بلکه فرصتی برای کشف ظرفیت‌های ناشناخته و تکامل خوشنویسی عربی ایجاد کرده است. با این حال، این تحول نیازمند بازنگری در چارچوب‌های نظری زیبایی‌شناسی اسلامی و گسترش رویکردهای میان‌رشته‌ای است تا بتوان تعامل پیچیدهٔ سنت، فناوری، و هویت فرهنگی را بهتر ادراک کرد. این مطالعه، ال سید را با عبور از دوگانهٔ سنت/مدرنیته به‌عنوان الگویی پیشرو معرفی می‌کند، که الهام‌بخش هنرمندان نسل جدید در تلفیق خلاقانهٔ میراث و آینده شده است.

واژه‌های کلیدی: خوشنویسی عربی، رسانه‌های دیجیتال، زیبایی‌شناسی، ال سید، نوآوری هنری، هنر چندرسانه‌ای، واقعیت افزوده.

* مربی گروه هنر، دانشکده هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائمشهر، ایران (نویسنده مسئول). Email : s.m.moghimnejad@gmail.com
** کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشکده علوم نظری، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران. Email : mehran.moghimnejad@gmail.com

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، فناوری‌های دیجیتال دنیای هنر را با تحولات اساسی مواجه کرده است، و رویکردهای سنتی به زیبایی‌شناسی را به چالش کشیده و روش‌های نوینی در خلق، دریافت، و استفاده از آثار هنری پدید آورده‌اند (Mitchell, 2015, p. 23). یکی از بنیان‌های اصلی هنر اسلامی، خوشنویسی عربی است که همواره با مفاهیمی چون تعادل، تقارن، ریتم، و روحانیت پیوند خورده است (Khatibi & Sijelmassi, 2001, p. 56). این هنر نه‌تنها از حیث زیبایی بصری اهمیت دارد، بلکه بازتاب‌دهندهٔ هماهنگی درونی، نظم مقدس و معنویت فرهنگی در تمدن اسلامی نیز هست.

با این‌حال، ورود رسانه‌های دیجیتال ـ از نرم‌افزارهای طراحی پیشرفته تا فناوری واقعیت افزوده ـ مسیرهای نوینی پیش روی خوشنویسی عربی گشوده است. این تحول نه‌تنها فرم سنتی خط را به چالش می‌کشد، بلکه در معنا، کارکرد و کاربرد آن نیز بازاندیشی ایجاد کرده و پرسش‌هایی بنیادین دربارهٔ اصالت، زیبایی‌شناسی و نقش اجتماعی این هنر مطرح می‌کند (Al-Faruqi, 2017, p. 112).

پژوهش حاضر با تمرکز بر آثار هنرمند معاصر، ال‌سید، در تلاش است به این پرسش پاسخ دهد که دیجیتالی‌شدن چگونه، در عین حفظ اصالت خوشنویسی عربی، موجب بازتعریف معیارهای زیبایی‌شناختی و گسترش کاربردهای آن در بستر دیجیتال شده است؟ به‌ویژه اینکه فرم‌های نوینی از خوشنویسی در بستر فضاهای شهری، برندینگ، هنر عمومی و آموزش دیجیتال پدید آمده‌اند که با سنت کلاسیک متفاوت‌اند و نیازمند تحلیل زیبایی‌شناسی مجدد هستند.

در پژوهش‌های پیشین، تأثیر فناوری عمدتاً در سطح تغییر رسانه یا ابزار تولید هنری بررسی شده است (Manovich, 2013, p. 45)، اما بررسی دقیق تعامل میان سنت خوشنویسی عربی و فناوری‌های دیجیتال، به‌ویژه از منظر زیبایی‌شناختی، کمتر مورد توجه قرار گرفته و با خلأ نظری مواجه است (Dadi, 2020, p. 78). همچنین، پژوهش‌های مرتبط با آثار ال‌سید (Shabout, 2016, p. 134) بیشتر بر جنبه‌های فرمال و بصری متمرکز بوده‌اند، بدون آنکه نقش ابزارهای دیجیتال را در بازتعریف فرم، تعامل‌پذیری و کارکرد خوشنویسی تحلیل کنند.

این مقاله با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی، استناد به منابع کتابخانه‌ای و بررسی تطبیقی بیست اثر شاخص از ال‌سید در بازه ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰، تلاش می‌کند این خلأ را پوشش دهد. یافته‌ها نشان می‌دهند که دیجیتالی‌شدن، از سه مسیر اساسی بر خوشنویسی عربی تأثیر نهاده است:

۱ . گسترش دسترسی به ابزارهای تولید دیجیتال مانند Procreate و Adobe Illustrator ، که امکان تولید آثار خوشنویسی را برای طیف وسیع‌تری از هنرمندان فراهم کرده است (Halasa, 2019, p. 67) .

۲ .شکل‌گیری تجربه‌ای چندحسی در مخاطب از طریق ابزارهایی چون پویانمایی و واقعیت افزوده، که معیارهای ایستایی، تقارن و سکون را به فرم‌هایی پویا، تعاملی و چندرسانه‌ای تبدیل کرده‌اند (El Seed, 2020, personal interview) .

۳ . بازآفرینی نقش خوشنویسی در فضاهای عمومی، از طریق دیوارنگاره‌های دیجیتالی و ساختارهای تعاملی که بازتاب‌دهندهٔ مفاهیم هویت و ارتباط میان‌فرهنگی هستند (Alsoudi, 2018, p. 92) .

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

این پژوهش، با ارائهٔ چارچوبی میان‌رشته‌ای برای تحلیل زیبایی‌شناسی اسلامی در عصر دیجیتال، جایگاه ال‌سید را به‌عنوان هنرمندی پیشرو بررسی می‌کند که با عبور از دوگانهٔ سنت/مدرنیته، مسیری خلاقانه برای تلفیق میراث و فناوری گشوده است. نتایج آن در حوزه‌های هنر عمومی، گرافیک فرهنگی و آموزش دیجیتال، اهمیت نظری و کاربردی قابل‌توجهی دارد.

۱- ۱. پیشینهٔ تحقیق

در سال‌های اخیر، فناوری‌های دیجیتال تحولات چشمگیری در حوزه‌های مختلف هنری پدید آورده‌اند. این دگرگونی، نه‌تنها شیوه‌های خلق و نمایش آثار را متحول کرده، بلکه موجب بازتعریف معیارهای زیبایی‌شناختی در بسیاری از هنرهای سنتی، ازجمله خوشنویسی عربی شده است. در ادامه، مروری بر برخی پژوهش‌های پیشین مرتبط با این موضوع ارائه می‌شود که نقاط افتراق آنها با پژوهش حاضر نیز به‌روشنی مشخص شده است.

۱. منوویچ، لِو (۲۰۰۱). زبان رسانه‌های نوین.

در این اثر، ساختار نظری جامعی برای فهم رسانه‌های دیجیتال و تأثیر آن بر زبان بصری ارائه شده است.

وجه تمایز: اگرچه منوویچ به اصول کلی رسانهٔ دیجیتال می‌پردازد، تمرکز پژوهش حاضر بر تأثیر فناوری دیجیتال بر بازتعریف زیبایی‌شناسی خوشنویسی عربی است.

۲. پاول، کریستین (۲۰۰۸). هنر دیجیتال.

این کتاب ظهور و تثبیت هنر دیجیتال را بررسی می‌کند و به شیوه‌هایی می‌پردازد که فناوری در تولید آثار هنری نقش دارد.

وجه تمایز: در حالی‌که پاول هنر دیجیتال را به‌صورت عام تحلیل می‌کند، این مقاله به‌صورت خاص بر تعامل میان خوشنویسی عربی و ابزارهای دیجیتال در آثار ال‌سید تمرکز دارد.

۳. بلر، شیلا (۲۰۰۹). هنر خوشنویسی اسلامی.

این پژوهش به تاریخچه، مبانی معنایی و فرم‌های سنتی خوشنویسی اسلامی می‌پردازد.

وجه تمایز: بلر در بستر تاریخی و سنتی می‌نویسد، درحالی‌که پژوهش حاضر با تمرکز بر دههٔ ۲۰۱۰-۲۰۲۰، تأثیر فناوری دیجیتال را در بازتعریف زیبایی‌شناسی معاصر بررسی می‌کند.

۴. دخان، نبیل (۲۰۱۸). خوشنویسی عربی در عصر دیجیتال.

دخان به تحلیل تقابل سنت و نوآوری در خوشنویسی دیجیتال می‌پردازد و نمونه‌هایی از آثار هنرمندان معاصر، از جمله ال‌سید، را بررسی می‌کند.

وجه تمایز: در پژوهش پیش‌رو، آثار ال‌سید به‌صورت نظام‌مند و زیبایی‌شناسانه و در یک بازه زمانی مشخص (۲۰۱۰-۲۰۲۰) تحلیل شده‌اند، که در تحقیق دخان مغفول مانده است.

۵. خلیفه، اَسما (۲۰۱۳). روندهای معاصر در خوشنویسی عربی.

نویسنده به بررسی تلاقی سنت و تکنیک‌های نوین در خوشنویسی عربی پرداخته است.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

وجه تمایز: خلیفه بیشتر به جنبه‌های سبک و تکنیک پرداخته، درحالی‌که این پژوهش، به تحلیل تأثیر فناوری بر بازتعریف معیارهای زیبایی‌شناختی و گسترش کاربرد خوشنویسی پرداخته است.

۶. ال سید، م. (۲۰۲۰). «تحول دیجیتال در خوشنویسی عربی».

در این مقاله، تجربه‌های شخصی هنرمند از استفاده از فناوری در خلق آثار بررسی شده است.

وجه تمایز: پژوهش حاضر، با فاصله گرفتن از توصیف‌های تجربی، تلاش دارد با رویکردی نظری و تحلیلی، جایگاه آثار ال‌سید را در بازتعریف معیارهای زیبایی‌شناسی خوشنویسی معاصر مشخص کند.

۷. Elgammal و همکاران (۲۰۱۹). «خوشنویسی دیجیتال عربی: رویکرد محاسباتی».

این پژوهش بر ابعاد الگوریتمی و ریاضی خلق خوشنویسی تمرکز دارد.

وجه تمایز: پژوهش حاضر بر وجوه فرهنگی-زیبایی‌شناختی و تحلیل هنری آثار یک هنرمند شاخص تمرکز دارد، نه تولید ماشینی اثر.

مرور منابع فوق نشان می‌دهد که پژوهش‌هایی دربارهٔ خوشنویسی، هنر دیجیتال و زیبایی‌شناسی انجام شده، اما تاکنون هیچ‌یک از مطالعات به‌صورت جامع به این سه محور نپرداخته‌اند: تأثیر دیجیتالی شدن بر خوشنویسی عربی، بازتعریف معیارهای زیبایی‌شناسی آن، بررسی دقیق آثار ال‌سید به‌عنوان مورد شاخص در این تحول.

بنابراین، پژوهش حاضر با رویکردی میان‌رشته‌ای، این خلأ را پر کرده و در کنار تحلیل نظری، کاربردهای نوین خوشنویسی عربی را نیز در بستر دیجیتال بررسی می‌کند.

۱- ۲. روش تحقیق

این پژوهش با رویکردی کیفی و روش توصیفی و تحلیلی، تأثیر رسانه‌های دیجیتال بر هنر خوشنویسی عربی را بررسی کرده، به این فرایند می‌پردازد که میان سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰، معیارهای زیبایی‌شناختی در آثار ال‌سید به چه صورت با تحولات اساسی مواجه شده است. داده‌ها با تحلیل بصری آثار ال‌سید، مطالعهٔ منابع مکتوب و دیجیتال (شامل مقالات علمی، مصاحبه‌ها، نقدهای هنری و اسناد نمایشگاه‌ها) و بررسی تطبیقی تغییرات در فرم، ترکیب‌بندی، رنگ و تعامل عناصر خوشنویسی با فضاهای شهری گردآوری شده‌اند. همچنین با بهره‌گیری از روش‌های نشانه‌شناسی و خوانش زیبایی‌شناختی داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفته‌اند تا بدین طریق به مفاهیم پنهان در آثار دست یافت و بدین‌رو رابطهٔ آن‌ها با فناوری‌های دیجیتال (مانند نرم‌افزارهای طراحی، چاپ دیجیتال و رسانه‌های اجتماعی) آشکار گردد. همچنین، با مقایسهٔ تطبیقی آثار ال‌سید در دوره‌های مختلف، تحولات سبکی و گسترش کاربردهای خوشنویسی در هنر عمومی و محیط‌های شهری ارزیابی می‌شود. یکی از محدودیت اصلی پژوهش حاضر این است که روش تحقیق پژوهش حاضر عمدتاً بر تحلیل‌های کیفی تکیه دارد و فاقد بهره‌گیری از روش‌های کمّی مانند پرسش‌نامه‌های ساختاریافته، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و تحلیل داده‌های تعاملی در پلتفرم‌های دیجیتال است. این امر ممکن است قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها را کاهش دهد. برای بهبود این فرایند پیشنهاد می‌شود روش‌های کیفی با روش‌های کمّی (مانند استفاده از پرسشنامه‌های آنلاین، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و تحلیل داده‌های تعاملی) باهم ادغام شود، که در نهایت می‌تواند تصویری جامع‌تر از تأثیرات اجتماعی و زیبایی‌شناختی آثار به دست دهد.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

۲. چارچوب نظری پژوهش

خوشنویسی عربی، به‌مثابه یکی از بنیان‌های زیباشناسی هنر اسلامی، همواره پیوندی درونی با مفاهیمی چون «قداست»، «تقارن»، و «مراقبه» داشته است (Blair, 2009, p. 34) . این هنر نه‌تنها تجلی زیبایی بصری، بلکه وسیله‌ای برای انتقال معنویت و نظم کیهانی به شمار می‌رفته است. در چارچوب سنت، فرایند آفرینش خوشنویسی امری جسمانی، آیینی، و مبتنی‌بر تمرین روحی-بدنی تلقی می‌شد (Khatibi & Sijelmassi, 2001, p. 73) . در زیبایی‌شناسی سنتی، زیبایی خط عربی در انطباق با قواعد هندسی مقدس (نسبت طلایی) و وحدت فرم-معنا تعریف می‌شد (Blair, 2009, p. 34) . دیجیتالی‌شدن این چارچوب را با محوریت تعامل‌پذیری و چندحسی بازتعریف می‌کند.

با ظهور رسانه‌های دیجیتال، این هنر با امکانات نوینی مواجه شده است که هم زمینهٔ بازتولید بصری گسترده‌تری را فراهم کرده و هم معیارهای سنتی زیبایی‌شناسی را به چالش کشیده‌اند. در این پژوهش، به‌منظور تحلیل تحولات یادشده، چارچوب نظری بر سه مفهوم کلیدی استوار است:

۲- ۱. هاله و اصالت در عصر دیجیتال:

والتر بنیامین در مقالهٔ معروف خود «اثر هنری در عصر بازتولید مکانیکی» بیان می‌کند که هر اثر هنری سنتی دارای «هاله»‌ای منحصربه‌فرد است که از جایگاه فیزیکی، آیینی و یگانگی آن ناشی می‌شود (Benjamin, 1968, p. 21) . با این حال، در رسانه‌های دیجیتال، این هاله تهدید می‌شود. اما در آثار ال‌سید، این فرایند ساده‌انگارانه نیست. او تلاش می‌کند تا با تلفیق نوشتار دستی، خوشنویسی شهری و الگوریتم‌های دیجیتال، نوعی «هالهٔ بازتولیدشده» خلق کند که هم به اصالت ارج نهد و هم از امکانات نو بهره گیرد (Shabout, 2007, pp. 89-134).

۲- ۲. بازسازی رسانه‌ای[۱]:

بر اساس نظریهٔ بولتر و گروسین، رسانه‌های جدید نه جایگزین رسانه‌های قبلی، بلکه بازسازی و بازآفرینی آن‌ها هستند. این نظریه که تحت عنوان Remediation شناخته می‌شود، در خوشنویسی دیجیتال عربی مصداق می‌یابد، جایی‌که خط سنتی در ابزارهای نوین چون Procreate و Adobe Illustrator بازپیکربندی می‌شود، اما هم‌زمان تعامل‌پذیر، چندرسانه‌ای و غیرخطی می‌گردد (Bolter & Grusin, 1999, p. 45). بازسازی در خوشنویسی صرفاً انتقال فرم نیست، بلکه تبدیل «نوشتار آیینی» به «تجربهٔ تعاملی» است که با رسانه‌های دیگر (مثل معماری) ادغام می‌شود (نمود عینی: نقاشی‌های دیواری ال‌سید در دبی، ۲۰۱۸) (Alsoudi, 2018, p. 92).

۲- ۳. رسانه به‌مثابه پیام:

مارشال مک‌لوهان تأکید می‌کند که «رسانه خود پیام است»؛ یعنی فرم رسانه‌ای بر تجربهٔ ما از محتوا اثر می‌گذارد (McLuhan, 1994, p. 9). خوشنویسی دیجیتال نه صرفاً شکل دیگر خطاطی، بلکه گونه‌ای نو از مواجههٔ حسی و شناختی با نوشتار است. از این‌رو، در آثار ال‌سید، شکل رسانه (ویدئو، نقاشی دیواری تعاملی، واقعیت افزوده) بر محتوای خط اثرگذار است و تجربه‌ای چندحسی و زیباشناسانه را برای مخاطب رقم می‌زند.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

۳ . رسانه‌های دیجیتال و تحولات زیباشناختی در خوشنویسی عربی

۳- ۱. بازاندیشی در مفهوم سنت و مهارت

در نظام سنتی، خوشنویسی مستلزم سلوکی جسمانی و روحانی بود که طی سال‌ها ممارست به دست می‌آمد (Necipoğlu, 2005, p. 22). هر حرف حاصل نسبت، توازن و دقت در ضرب قلم و کنترل دست بود؛ اما فناوری‌های دیجیتال این مسیر را کوتاه کرده‌اند. در ابزارهایی چون قلم نوری یا تبلت، اصلاح و بازتولید لحظه‌ای ممکن است، اما چالشی دربارهٔ مفهوم «مهارت» و «اصالت» مطرح می‌شود (AbiFarès, 2001, pp. 123-126) . پژوهش حاضر نشان می‌دهد که ال‌سید با وفاداری به فرم‌های سنتی، مانند ثلث یا دیوانی، نوعی بازتعریف مهارت را در بستری دیجیتال ارائه می‌دهد: مهارتی که در تسلط بر ابزارهای دیجیتال، فرم، فضا و مخاطب‌محوری بازنمایی می‌شود.

۳- ۲. گسترش تجربهٔ زیباشناختی

پیش از دیجیتالی شدن، تجربهٔ مخاطب از خوشنویسی عمدتاً بصری و غیرتعاملی بود. اکنون با ابزارهایی چون واقعیت افزوده (AR)، خوشنویسی به تجربه‌ای چندحسی تبدیل شده است (Ryan, 2014, pp. 125-127) . در پروژهٔ «نور و خط» (۲۰۱۶) ال‌سید از پروژکتورهای تعاملی برای بازتاب خوشنویسی روی بناهای شهری استفاده کرد که در آن، مخاطب با حرکت، نور و صدا درگیر می‌شد. این تجربهٔ تازه، زیبایی‌شناسی را از ایستایی به پویایی سوق، و خط را از تصویر به فضا ارتقاء می‌دهد.

۳- ۳. بازتعریف کاربرد و مخاطب

دیجیتالی شدن باعث شده خوشنویسی از حوزه‌ای آیینی و محدود، به رسانه‌ای عمومی، جهانی و در دسترس بدل شود. کاربردهایی چون برندینگ، دیزاین شهری و آموزش دیجیتال، همگی نشان می‌دهند که خوشنویسی دیجیتال نه صرفاً ادامهٔ سنت، بلکه بازآفرینی آن در ساختار اجتماعی جدید است (Alsoudi, 2018, p. 92) . ال‌سید با آثار شهری خود از تونس تا دبی و نیویورک، خط عربی را از متن به خیابان، از آیین به کنش اجتماعی منتقل می‌کند.

۳- ٤. تعامل سنت و مدرنیته در فضای دیجیتال

رسانه‌های دیجیتال زمینه‌ای را برای پیوند و تعامل میان سنت و مدرنیته در هنر خوشنویسی عربی فراهم کرده‌اند. بسیاری از هنرمندان معاصر، با حفظ اصول سنتی خوشنویسی، در تلاش‌اند تا از ظرفیت‌های نوین دیجیتال برای خلق آثار بدیع بهره ببرند. این آثار، اغلب ترکیبی از فرم‌های سنتی با گرافیک مدرن، رنگ‌های متنوع و بافت‌های بصری جدید هستند که از یک‌سو، ریشه در سنت دارند و از سوی دیگر، با زبان بصری معاصر سازگارند (Osborn, 2017, p. 192) . افزون‌بر این، نمایشگاه‌های دیجیتال و گالری‌های برخط، امکان دسترسی گسترده‌تری به هنر خوشنویسی را فراهم کرده و ارتباطات میان هنرمندان و مخاطبان را تقویت نموده است (Parikka, 2012, pp. 130-135). این تعامل میان سنت و فناوری، باعث پویایی و شکوفایی هرچه بیشتر خوشنویسی عربی در دوران معاصر شده است.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

۴ . تحلیل آثار ال‌سید

این بخش به تحلیل آثار هنرمند تونسی- فرانسوی، ال‌سید، می‌پردازد که در حوزهٔ نوظهور کالیگرافیتی (ترکیب خوشنویسی و گرافیتی) فعالیت می‌کند. هدف از این تحلیل، بررسی ابعاد مختلف آثار او از منظر معرفی سبک هنری، تحلیل زیبایی‌شناختی و گسترهٔ کاربردی خوشنویسی طی بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ است.

٤-۱. معرفی ال‌سید و سبک هنری او

ال‌سید (با نام اصلی فرید الرضوان، متولد ۱۹۸۱) هنرمندی است که با ابداع سبک کالیگرافیتی، پلی میان هنر سنتی خوشنویسی عربی و هنر معاصر گرافیتی ایجاد کرده است. آثار او که اغلب در فضاهای عمومی و در مقیاس‌های بزرگ اجرا می‌شوند، نه‌تنها از نظر بصری چشمگیر هستند، بلکه به‌عنوان بستری برای انتقال پیام‌های اجتماعی، فرهنگی و هویتی عمل می‌کنند (eL Seed Art, n.d.).

٤-۱-۱. تأثیرات فرهنگی و هنری بر آثار ال‌سید

پیشینهٔ چندفرهنگی ال‌سید، به‌عنوان یک هنرمند با اصالت تونسی که در فرانسه بزرگ شده، تأثیر عمیقی بر سبک هنری او گذاشته است. او با تلفیق تسلط خود بر خوشنویسی عربی، به‌ویژه خط کوفی، با انرژی و جسارت هنر گرافیتی، زبان بصری منحصربه‌فردی را توسعه داده است (استاوتون، ۲۰۱۷). در مصاحبه‌ای با CSIS در سال ۲۰۲۵، ال‌سید به این موضوع اشاره می‌کند که «علاقهٔ او به خوشنویسی پس از آن شکل گرفت که متوجه شد افراد با دیدن نام او به خط عربی (با استفاده از حمزه به جای نقطه در حرف "i" واکنش نشان می‌دهند». تأثیرات هنر گرافیتی در استفاده از رنگ‌های جسورانه، مقیاس بزرگ و تعامل مستقیم با مخاطب در فضاهای شهری مشهود است (Archer, 2015, p.32) . علاوه‌بر این، ال‌سید از اشعار و متون ادبی عربی، به‌ویژه آثار شاعرانی، چون محمود درویش و نزار قبانی، الهام می‌گیرد و از خوشنویسی به‌عنوان ابزاری برای بیان این مضامین استفاده می‌کند.

٤-۱-۲. جایگاه ال‌سید در هنر خیابانی و خوشنویسی دیجیتال

ال‌سید به‌عنوان یکی از هنرمندان برجسته در عرصهٔ هنر خیابانی معاصر و پیشگام در زمینهٔ کالیگرافیتی شناخته می‌شود (Khatt Foundation, n.d.). او با بهره‌گیری از تکنیک‌های گرافیتی و درک عمیق از اصول خوشنویسی عربی، این هنر سنتی را به شکل نوآورانه‌ای در دسترس برای مخاطبان جهانی قرار داده است. آثار ال‌سید نه‌تنها بر دیوارهای شهرها در سراسر جهان نقش بسته‌اند، بلکه در قالب نمایشگاه‌های انفرادی و گروهی در گالری‌های معتبر نیز به نمایش درآمده‌اند . اگرچه تمرکز اصلی ال‌سید بر اجرای دستی و فیزیکی آثار در فضاهای واقعی است، از ابزارهای دیجیتال در طراحی و اجرا نیز بهره برده است. در سنت خوشنویسی اسلامی، «سنت» صرفاً به تکرار فرم‌ها محدود نمی‌شود، بلکه شامل مفاهیمی چون پیوستگی آیینی، سلسله استادی، و نیت معنوی است (Khatibi & Sijelmassi, 1995, p. 122). در آثار ال‌سید، این مفاهیم به‌طور مستقیم بازتولید نمی‌شوند، اما برخی از آن‌ها در سطح مفهومی و نمادین حضور دارند. آثار او را نمی‌توان به‌طور کامل درون سنت خوشنویسی طبقه‌بندی کرد، بلکه باید آن‌ها را بازتعریف معاصری از سنت دانست که با زبان گرافیتی، فضاهای عمومی و ابزارهای دیجیتال گره خورده است.(Shabout, 2007, p. 96)

۴- ۲. تحلیل زیبایی‌شناختی آثار ال‌سید

تحلیل زیبایی‌شناختی آثار ال‌سید مستلزم بررسی نوآوری‌ها در استفاده از فرم و فضا و همچنین نقش رنگ و نور در آثار وی است.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

٤-۲-۱. نوآوری در فرم و فضا: تغییرات در ترکیب‌بندی، فرم و پویایی آثار

یکی از ویژگی‌های متمایز آثار ال‌سید، استفاده از تکنیک «آناگرامیک» است. در این روش، او حروف و کلمات عربی را به گونه‌ای در هم می‌آمیزد که در نگاه اول ممکن است به نظر انتزاعی بیایند، اما از زوایای دید خاص یا با استفاده از ابزارهای دیجیتال، مانند اپلیکیشن‌های موبایل، معنای واقعی آن‌ها آشکار می‌شود (رشیدی، ۱۴۰۰، صص. ۲ -٤؛ CSIS, 2025). ال‌سید این تکنیک را به گونه‌ای توصیف می‌کند که مخاطب برای درک کامل اثر باید از زاویهٔ درست به آن نگاه کند. این نوآوری در ترکیب‌بندی، مخاطب را به تعامل فعال با اثر دعوت کرده، تجربه‌ای چندحسی را برای او فراهم می‌سازد (Stephens, 2018, p. 45) . علاوه‌بر این، ال‌سید با تغییر در ساختار و فرم حروف سنتی، آن‌ها را با سبک گرافیتی تطبیق داده، حس حرکت و پویایی را در آثار خود ایجاد می‌کند (Benton, 2012, p. 61). این تغییرات نه‌تنها به زیبایی بصری آثار می‌افزایند، بلکه به انتقال مفهومی پیام مورد نظر هنرمند نیز کمک می‌کنند. ال‌سید در آثار خود، زیبایی‌شناسی سنتی خوشنویسی عربی را که مبتنی‌بر تقارن، ایستایی و پیوند با مفاهیم قدسی بود (Blair, 2009, p. 34; Necipoğlu, 2005, pp. 21-25) به تجربه‌ای چندرسانه‌ای و پویا بدل می‌کند. در این زمینه، تحول زیبایی‌شناختی نه‌تنها در فرم ظاهری حروف، بلکه در نحوهٔ تجربهٔ مخاطب از اثر رخ داده است. این تغییر، مطابق نظریهٔ «بازسازی رسانه‌ای»، نشانهٔ آن است که رسانه‌های نوین، نه جایگزین، بلکه بازتعریف‌کنندهٔ رسانه‌های سنتی‌اند (Bolter & Grusin, 1999, p. 45).

٤-۲-۲. بازی رنگ و نور: تأثیر رسانه‌های دیجیتال بر رنگ، سایه‌پردازی و ابعاد بصری آثار

ال سید در آثار خود از طیف گسترده‌ای از رنگ‌های زنده و جذاب استفاده می‌کند که اغلب یادآور پالت‌های رنگی موجود در هنر گرافیتی و رسانه‌های دیجیتال است .(Archer, 2015, p. 54) استفاده از رنگ‌های متضاد و درخشان، به آثار او انرژی و پویایی می‌بخشد و توجه مخاطب را به خود جلب می‌کند. همچنین، او با بهره‌گیری از تکنیک‌های سایه‌پردازی و ایجاد حجم بصری، ابعاد جدیدی به آثار خوشنویسی خود می‌بخشد و آن‌ها را از حالت صرفاً دوبعدی خارج می‌کند (Dervishi et al., 2020, p. 92). مقاله درویشی و همکاران (۱۳۹۹) به تأثیر رسانه‌های دیجیتال بر رنگ و سایه‌پردازی در هنر خوشنویسی معاصر ایران اشاره می‌کند که این تأثیرات به طور غیرمستقیم می‌تواند در آثار هنرمندانی چون ال سید نیز مشاهده شود. اگرچه ال سید به طور مستقیم از رسانه‌های دیجیتال به عنوان ابزار نهایی خلق اثر استفاده نمی‌کند، اما به نظر می‌رسد که آشنایی او با طراحی دیجیتال و امکانات آن در زمینه رنگ و نور، تأثیر غیرمستقیمی بر نحوه استفاده از این عناصر در آثار خیابانی و استودیویی او داشته است. بر اساس نظریه والتر بنیامین، در عصر بازتولید مکانیکی، "هاله" اثر هنری به‌دلیل از دست رفتن یگانگی زمانی-مکانی آن، به چالش کشیده می‌شود (Benjamin, 1968, p. 23). اما در خوشنویسی دیجیتال، به‌ویژه آثار ال‌سید، نوعی هاله تعاملی جدید شکل می‌گیرد: اصالت اثر نه در یکتایی فیزیکی، بلکه در تجربهٔ چندحسی، مشارکتی و مکان‌مند مخاطب با اثر تعریف می‌شود. این نوع تجربه، به‌ویژه در پروژه‌هایی مانند «Perception» در قاهره، جایگزینی برای "هاله سنتی" فراهم می‌کند که با هویت معاصر شهری گره خورده است (Ryan, 2014, pp. 108-109).

۴-۳. گستره کاربردی خوشنویسی در آثار ال سید

آثار ال‌سید با عبور از دیوارهای شهرها به گالری‌های هنری و فضاهای نمایشگاهی، گسترهٔ وسیعی از کاربرد خوشنویسی عربی در هنر معاصر را نشان می‌دهند.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

٤-۳-۱. از دیوار تا گالری: بررسی آثار در فضاهای شهری و نمایشگاهی

ال‌سید فعالیت هنری خود را با نقاشی بر دیوارهای شهرها آغاز کرد و آثار او در بسیاری از کشورهای جهان، از جمله تونس، مصر، فرانسه، کانادا و برزیل، به بخشی از منظر شهری تبدیل شده‌اند(eL Seed Art, n.d) . این آثار که اغلب حاوی پیام‌های صلح، وحدت و همبستگی هستند، با مخاطبان متنوعی ارتباط برقرار کرده، به ایجاد گفت‌وگوهای فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کنند ,CSIS) (2025. در مصاحبه با CSIS ، ال‌سید به تجربهٔ نقاشی در شهر کایرو و تعامل با مردم محلی اشاره می‌کند که نشان‌دهندهٔ ارتباط مستقیم هنر او با جامعه است. با گذشت زمان و افزایش شناخت بین‌المللی، ال‌سید آثار خود را در گالری‌های هنری معتبر نیز به نمایش گذاشته است. این نمایشگاه‌ها فرصتی را برای مخاطبان فراهم می‌کنند تا با جنبه‌های ظریف‌تر و مفهومی‌تر آثار او آشنا شوند و همچنین به ارزش هنری و فرهنگی این نوع از خوشنویسی معاصر پی ببرند. این انتقال از فضای عمومی به فضای گالری، نشان‌دهندهٔ به رسمیت شناخته شدن کالیگرافیتی به‌عنوان یک جریان هنری مهم و تأثیرگذار در دنیای هنر معاصر است.

٤-۳-۲. چالش‌های زیبایی‌شناختی: تقابل سنت و مدرنیته، محدودیت‌ها و قابلیت‌های تکنولوژی

آثار ال‌سید در بطن خود با چالش‌های زیبایی‌شناختی ناشی از تقابل سنت و مدرنیته روبه‌رو است. او تلاش می‌کند تا با احترام به قواعد و اصول خوشنویسی سنتی عربی، آن‌ها را با زبان بصری معاصر و جذاب هنر گرافیتی ترکیب کند(Khatt Foundation, n.d.) . در وب‌سایت بنیاد Khatt به این موضوع اشاره شده است که ال‌سید به دنبال یافتن نقاط اشتراک و اتحاد به جای تمایز بین فرهنگ‌ها در آثار خود است. این تلفیق، گاهی با مقاومت‌هایی از سوی طرفداران سنت روبه‌رو می‌شود که ممکن است این نوع از خوشنویسی را دور شدن از اصالت آن بدانند. با این حال، ال‌سید با نوآوری و خلاقیت خود نشان داده است که می‌توان با حفظ جوهرهٔ خوشنویسی عربی، آن را به زبانی نوین و قابل فهم برای نسل جدید و مخاطبان جهانی ارائه کرد (استاوتون، ۲۰۱۷). در زمینهٔ استفاده از تکنولوژی، ال‌سید بیشتر از آن به‌عنوان ابزاری برای طراحی و برنامه‌ریزی آثار خود استفاده می‌کند و تأکید اصلی او بر اجرای دستی و تعامل مستقیم با فضا و مواد است. با این‌حال، قابلیت‌های تکنولوژی، مانند امکان مستندسازی و انتشار گستردهٔ آثار او از طریق رسانه‌های دیجیتال، نقش مهمی در دیده شدن و تأثیرگذاری هنر او در سطح جهانی داشته است. محدودیت‌های تکنولوژی نیز ممکن است در اجرای برخی ایده‌های پیچیده و در مقیاس بزرگ وجود داشته باشد، اما ال‌سید با استفاده از مهارت و تجربهٔ خود، همواره راهکارهای خلاقانه‌ای برای غلبه بر این محدودیت‌ها یافته است. تحول در کاربرد خوشنویسی عربی را می‌توان در قالب گسترش به محیط‌های متنوع دیجیتال و فرهنگی مشاهده کرد. رسانه‌های دیجیتال، خوشنویسی را از حوزهٔ نخبه‌گرای سنتی خارج کرده و به زمینه‌هایی مانند برندینگ، دیزاین شهری، تبلیغات دیجیتال و آموزش عمومی وارد کرده‌اند (AbiFarès, 2001, pp. 67-68; Akin-Kivanç & Ellis, 2025, p. 42). این گسترش، نشان‌دهندهٔ دگرگونی نقش خوشنویسی از یک هنر مقدس آیینی، به رسانه‌ای سیال و تعاملی برای ارتباط جهانی است (تصاویر شماره ۱ تا ۸).

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

تصویر شماره۱- el Seed,
Perception, 2016.
https://elseed-art.com/projects/perception-cairo

تصویر شماره۲-el Seed , Babel, 2018
Mirrors of
https://elseed-art.com/projects/mirrorsofbabel-toronto

تصویر شماره۳- DUBAI, OPERA, 2018
https://elseed-art.com/projects/opera-dubai/

تصویر شماره ٤- el Seed, The Bridge,
2017
https://elseed-art.com/projects/the-bridge-korea/

تصویر شماره ۵- Myrelingues La
Brumeuse
https://elseed-art.com/projects/myrelingues-la-

تصویر شماره ۶- Philadelphia USA
https://elseed-art.com/projects/philadelphia

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]
[DOI: 10.22034/14.55.99]

تصویر شماره ۷-TUNISIA MADINATI
https://elseed-art.com/projects/madinati-tunisia

تصویر شماره ۸- Lost walls Tunisia
https://elseed-art.com/projects/lost-walls-tunisia

۵. گسترش کاربردهای خوشنویسی عربی در بستر دیجیتال

۵-۱. خوشنویسی دیجیتال؛ از هنر آیینی تا رسانهٔ چندمنظوره

خوشنویسی عربی به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین جلوه‌های بصری در تمدن اسلامی، همواره نقشی دوگانه در عرصه‌های آیینی و تزئینی ایفا کرده است. با ورود فناوری‌های دیجیتال، این هنر سنتی نه‌تنها حفظ شده، بلکه به امکانات نوینی در طراحی گرافیک، تبلیغات و هنر دیجیتال بدل شده است. این تحول، تنها در ابزارهای تولید اثر خلاصه نمی‌شود، بلکه دگرگونی‌ای در جایگاه خوشنویسی به‌مثابه یک رسانهٔ فرهنگی-بصری رقم زده است (AbiFarès, 2001, p. 89).

۵-۲. تأثیر بر طراحی گرافیک: تایپوگرافی عربی در عصر دیجیتال

ادغام خوشنویسی با طراحی گرافیک، یکی از پویاترین عرصه‌های بازتعریف هنر خوشنویسی در جهان عرب و فراتر از آن است. طراحان معاصر اکنون با کمک ابزارهایی مانند Adobe Illustrator ، Glyphs و Procreate قادرند فونت‌ها و ترکیب‌بندی‌های خوشنویسانه را بازآفرینی کنند. استفاده از خطوط عربی در هویت بصری برندها، لوگو، بسته‌بندی و اینفوگرافی‌ها، افزون‌بر جذابیت بصری، نوعی پیوند فرهنگی عمیق با مخاطب عرب‌زبان یا مسلمان برقرار می‌کند (Mansoor & Hasan, 2020, p. 136).

همچنین، گرافیست‌ها با الهام از فرم‌ها و تناسبات سنتی خطوط اسلامی، و با دخالت الگوریتم‌های دیجیتال در رنگ، سایه‌پردازی و لایه‌بندی، به تولید تایپوگرافی‌های نوین می‌پردازند که نه‌تنها کاربردی‌اند، بلکه از نظر زیباشناختی نیز اصالت‌دار محسوب می‌شوند. (Aljezar & et al, 2024, PP. 40208-40210). این روند در آثار هنرمندانی همچون ال‌سید نیز به‌روشنی قابل مشاهده است.

۵-۳. خوشنویسی دیجیتال در تبلیغات: بازنمایی هویت فرهنگی

در صنعت تبلیغات، خوشنویسی عربی دیجیتال به‌عنوان رسانه‌ای دارای بار احساسی، فرهنگی و زیبایی‌شناختی، جایگاهی ممتاز یافته است. شرکت‌ها، به‌ویژه در حوزه‌های مرتبط با جوامع اسلامی، از خطوط عربی دیجیتال برای انتقال پیام‌هایی چون اعتماد، ریشه‌مندی و اصالت بهره می‌گیرند. از سوی دیگر، استفاده از فونت‌های عربی خلاقانه در رسانه‌های چاپی، تلویزیونی و آنلاین، به افزایش تأثیرگذاری پیام‌های تبلیغاتی انجامیده است (ElSeed Art, n.d.).

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

پلتفرم‌هایی مانند Nihad.me ، Khatt.net و Arabictypography.com ، طراحی و ارائهٔ فونت‌ها و خدمات خوشنویسی دیجیتال را برای طراحان و کسب‌وکارها آسان کرده‌اند. این فضا، موجب دموکراتیزه شدن دسترسی به هنر خوشنویسی و بازتعریف آن به‌عنوان ابزاری کاربردی در بازاریابی معاصر شده است (Akin-Kivanç & Ellis, 2025, p. 76) .

۵- ۴. خوشنویسی دیجیتال به‌مثابه هنر معاصر: از دیوار تا واقعیت افزوده

تحولات دیجیتال، خوشنویسی عربی را از عرصهٔ صرفاً سنتی به بسترهای نوین هنر معاصر وارد کرده است. هنرمندان اکنون با تبلت‌های گرافیکی و قلم‌های دیجیتال، خطوط عربی را در قالب‌های نوینی، مانند نقاشی دیجیتال، چیدمان‌های[۲] تعاملی، و آثار مبتنی‌بر واقعیت افزوده (AR) و واقعیت مجازی (VR) اجرا می‌کنند.

نمونه‌هایی از این تحول را می‌توان در آثار هنرمندانی چون ال‌سید مشاهده کرد؛ جایی که خط عربی نه‌تنها بر دیوارهای شهری، بلکه در نمایشگاه‌های معاصر، پروژه‌های دیجیتال، و حتی اپلیکیشن‌های موبایلی تجلی می‌یابد (Stephens, 2018, p. 45; Dervishi & et al., 2020, p. 92). این گسترهٔ کاربرد، خوشنویسی را به رسانه‌ای تعاملی و چندمنظوره تبدیل کرده است که میان گذشتهٔ سنتی و آیندهٔ دیجیتال، پیوندی معنادار برقرار می‌کند.

۵- ۵. چالش‌ها و فرصت‌ها در گسترش خوشنویسی دیجیتال

خوشنویسی دیجیتال، در کنار فراهم آوردن امکانات گسترده برای گسترش دامنه‌های کاربردی هنر خط، با چالش‌هایی نیز مواجه است که عمدتاً به حفظ اصالت، عمق معنایی و ارتباط آن با سنت بازمی‌گردد. از یک‌سو، ابزارهای دیجیتال توانسته‌اند به هنرمندان امکان دهند تا آثار نوآورانه‌ای خلق کنند و مرزهای پیشین خوشنویسی را درنوردند؛ اما از سوی دیگر، خطر فاصله گرفتن از هویت سنتی این هنر نیز مطرح است.

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها، حفظ روح خوشنویسی سنتی در فرایند دیجیتال‌سازی است. این امر مستلزم آن است که هنرمندان، حتی در بهره‌گیری از امکانات فناورانه، همچنان به اصول ساختاری و زیبایی‌شناختی خطوط کلاسیک وفادار بمانند (Mansoor & Hasan, 2020, p. 130). در این میان، استفادهٔ آگاهانه از فناوری نه به‌عنوان جایگزین، بلکه به‌منزلهٔ ابزار توسعه می‌تواند به حفظ پیوند میان سنت و نوآوری کمک کند.

از منظر فرصت‌ها نیز، آیندهٔ خوشنویسی دیجیتال نویدبخش است. ظهور فناوری‌های نوین، مانند واقعیت افزوده، واقعیت مجازی و هوش مصنوعی، افق‌های تازه‌ای برای خلق تجربه‌های تعاملی‌تر و چندحسی‌تر از خوشنویسی می‌گشاید. همچنین، افزایش آگاهی جهانی نسبت به هنر اسلامی، سبب افزایش تقاضا برای تلفیق خوشنویسی با سایر فرم‌های هنری معاصر شده است. در چنین بستری، خوشنویسی دیجیتال می‌تواند نقش واسطه‌ای میان میراث فرهنگی و زبان بصری معاصر ایفا کند.

۶. تحلیل انتقادی و ملاحظات پیرامون دیجیتالی‌شدن خوشنویسی عربی

درحالی‌که این پژوهش بر ظرفیت‌های نوآورانهٔ رسانه‌های دیجیتال در بازتعریف زیبایی‌شناسی خوشنویسی عربی تأکید داشته، پرداختن به ملاحظات انتقادی، برای درک جامع‌تر از پیامدهای دیجیتالی‌شدن نیز ضروری است.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

۶-۱. اصالت و هویت هنری در خطر

یکی از نخستین چالش‌های دیجیتال‌سازی در حوزهٔ خوشنویسی، تضعیف ارتباط اثر هنری با اصالت آیینی و سیاق تاریخی آن است. برخلاف خلق دستی که همراه با مراقبه، نیّت و آداب خاص انجام می‌گیرد، تولید دیجیتال، روند خلق را دگرگون و گاه سطحی می‌کند (Khatibi & Sijelmassi, 2001, p. 56). پرسش این است که آیا خلق دیجیتال همچنان حامل همان کیفیت معنوی و زیباشناسی سنتی است؟

۶-۲. از دست رفتن «هاله» اثر هنری

والتر بنیامین در اثر کلاسیک خود، اثر هنری در عصر بازتولید مکانیکی، تأکید می‌کند که بازتولید فنی، «هاله» اثر هنری، یعنی اصالت، حضور فیزیکی و تاریخمندی آن، را تضعیف می‌کند (Benjamin, 1968, p. 5) . در زمینهٔ خوشنویسی، تکثیر بی‌پایان آثار دیجیتال ممکن است تجربهٔ منحصربه‌فرد مخاطب با اثر را کاهش، و کیفیت آیینی آن را تحت‌الشعاع قرار دهد.

۶-۳. سطحی‌سازی و همگون‌سازی زیبایی‌شناسی

استفادهٔ گسترده از فونت‌ها، الگوها و نرم‌افزارهای طراحی، خطر یکنواختی در آثار و کاهش خلاقیت فردی را به همراه دارد. بسیاری از آثار ممکن است صرفاً تکراری و فاقد اصالت هنری باشند (Ryan, 2014, pp. 125-127) . این روند، از دیدگاه زیباشناسی، موجب نزول تنوع سبکی و افت معنا در آثار خوشنویسی دیجیتال خواهد شد.

۶-۴. راهکارهای حفظ اصالت و تعادل

برای تداوم اصالت خوشنویسی عربی در بستر دیجیتال، چند راهکار پیشنهاد می‌شود:

- تدوین چارچوب‌های نظری و کیفی برای ارزیابی آثار دیجیتال بر مبنای اصول سنتی؛
- ترکیب آموزش سنتی خوشنویسی با آموزش ابزارهای دیجیتال؛
- گفت‌وگوی میان‌نسلی و بین‌رشته‌ای میان خوشنویسان سنتی و طراحان دیجیتال؛
- مستندسازی و بایگانی دقیق آثار دیجیتال برای حفظ تاریخمندی.

در مجموع، اگرچه رسانه‌های دیجیتال فرصت‌هایی بی‌سابقه برای احیاء و جهانی‌سازی خوشنویسی عربی فراهم آورده‌اند، تداوم این مسیر نیازمند مواجهه‌ای نقادانه، آگاهانه و متعادل با میراث فرهنگی و فناوری‌های نوین است. تنها در این صورت است که می‌توان از سطحی‌شدن و همگون‌سازی در امان ماند و به بازتعریف اصیل و پویا از این هنر دست یافت.

۷. بحث

پژوهش حاضر نشان داد که رسانه‌های دیجیتال نه‌صرفاً به‌عنوان ابزارهای جدید تولید اثر، بلکه به‌مثابه بستری برای بازتعریف زیبایی‌شناسی خوشنویسی عربی عمل می‌کنند. تحلیل آثار ال‌سید در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ نشان می‌دهد که او خوشنویسی را از چارچوب‌های ایستای سنتی به فضایی تعاملی، شهری، و چندرسانه‌ای منتقل کرده است. او با ترکیب عناصر سنتی، چون خطوط دیوانی و ثلث با فناوری‌هایی مانند پروجکشن‌مپینگ[۳]، واقعیت افزوده و پویانمایی، تجربه‌ای نو از زیباشناسی خط عربی ایجاد می‌کند که فراتر از صرف خوانایی یا تزئین است و بر ارتباط حسی، فضامندی و مشارکت مخاطب تکیه دارد.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

بر اساس نظریهٔ «بازسازی رسانه‌ای»، آثار ال‌سید نه تقلید صرف از خوشنویسی سنتی، و نه گسستی تمام‌عیار از آن هستند؛ بلکه در لبهٔ مرزی میان سنت و نوآوری قرار دارند. او با وفاداری به ساختارهای حروف، در بستری فناورانه، به بازآفرینی «نوشتار آیینی» در زمینه‌ای جدید می‌پردازد(Bolter & Grusin, 1999 : 45) . در این مسیر، نظریهٔ «هاله» والتر بنیامین نیز قابل اعمال است: اصالت در آثار دیجیتال دیگر به یگانگی فیزیکی محدود نمی‌شود، بلکه در تجربهٔ منحصربه‌فرد و مشارکتی مخاطب بازتعریف می‌گردد (Benjamin, 1968 : 5).

با این حال، ضروری است تفکیک دقیقی میان خوشنویسی و گرافیتی برقرار شود. هر کاربرد زیبایی‌شناسانه از حروف عربی را نمی‌توان مصداق خوشنویسی دانست. گرافیتی‌های نوشتاری اغلب فاقد نظام هندسی، قواعد معنوی و پیوند با سنت آموزشی خوشنویسی‌اند. در مقابل، آثار ال‌سید (نظیر نقاشی‌های دیواری در دبی و تونس) با حفظ تناسبات مقدس، فرم‌های خوشنویسی کلاسیک، و محتواهای فرهنگی-معنوی، واجد مؤلفه‌هایی از خوشنویسی سنتی هستند و مصداقی از «بازتعریف سنت» محسوب می‌شوند.

در نهایت، مفهوم «اصالت» نیز در این زمینه نیاز به بازخوانی دارد. اگر در خوشنویسی سنتی، اصالت به نیت هنرمند، سیاق آیینی و پیوستگی با میراث شفاهی وابسته بود، در بستر دیجیتال، این اصالت در قالب تجربهٔ تعاملی، یگانگی حسی و ارتباط زنده با مخاطب بازتعریف می‌شود. بنابراین، حفظ اصالت در آثار ال‌سید، به معنای تداوم مادی گذشته نیست، بلکه به معنای خلق کیفیتی تازه و معتبر از «تجربه خط» در بافت معاصر است.

۸. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که دیجیتالی‌شدن، نه به‌مثابه تهدیدی برای خوشنویسی عربی، بلکه به‌منزلهٔ بستری نو برای بازاندیشی در زیبایی‌شناسی، کارکرد و دامنهٔ فرهنگی آن قابل تفسیر است. آثار ال‌سید، با بهره‌گیری از عناصر سنتی خط عربی و امکانات رسانه‌های نوین، تجربه‌ای جدید از خوشنویسی ارائه می‌دهند که نه در چارچوب کلاسیک سنت قرار می‌گیرد و نه کاملاً از آن گسسته است؛ بلکه در حدفاصل میان آن‌ها، گونه‌ای از «بازتعریف فرم و تجربهٔ خط» را ممکن ساخته‌اند.

در جریان این پژوهش، آشکار شد که مفاهیمی چون «سنت»، «اصالت» و حتی خود «خوشنویسی» در بافت دیجیتال، دچار دگردیسی معنایی می‌شوند. نمی‌توان با تعاریف ایستا و آیینی گذشته، به فهم کامل این تحولات رسید. در عوض، نظریه‌هایی همچون «بازسازی رسانه‌ای»، «هاله تعاملی» و «رسانه به‌مثابه پیام»، چارچوب‌هایی مفید برای درک جایگاه خوشنویسی دیجیتال در بستر معاصر فراهم می‌کنند.

بر این اساس، می‌توان دستاوردهای کلیدی این پژوهش را چنین برشمرد:

۱. بازتعریف تجربهٔ زیباشناسی خوشنویسی: انتقال از فرم ایستا و آیینی به تجربه‌ای چندرسانه‌ای، مخاطب‌محور و فضامند؛

۲. گسترش دامنهٔ کاربردی خوشنویسی: از حوزهٔ قدسی و تزئینی به عرصه‌های طراحی گرافیک، تبلیغات دیجیتال، هنر شهری، آموزش و برندینگ فرهنگی؛

۳. چالش‌های مفهومی با سنت و اصالت: دیجیتال‌سازی، مفاهیم کلاسیکی مانند مهارت فردی، اصالت فیزیکی و تداوم سنت را به پرسش کشیده و آن‌ها را با مؤلفه‌هایی، چون مهارت دیجیتال، تجربهٔ مشارکتی و بازنمایی فرهنگی جایگزین کرده است.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

با توجه به ابعاد نوپدید این تحول، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آتی به این محورها بپردازند:

- مقایسه تطبیقی تجارب خوشنویسی دیجیتال در فرهنگ‌های اسلامی مختلف؛

- بررسی تأثیر فناوری‌های نوظهور، مانند واقعیت افزوده، واقعیت مجازی و هوش مصنوعی بر فرم و محتوای خط؛

- مطالعهٔ جامعه‌شناختی درک و تجربهٔ مخاطبان از آثار خوشنویسی دیجیتال در بسترهای شهری و شبکه‌ای.

در پایان، می‌توان نتیجه گرفت که خوشنویسی عربی در بستر دیجیتال، نه در پی جایگزینی سنت، بلکه در پی گفت‌وگویی خلاقانه میان سنت، فناوری و فرهنگ معاصر است. ال‌سید، به‌عنوان نمونه‌ای از این رویکرد، با بهره‌گیری از عناصر نوشتاری، فضاهای عمومی، و ابزارهای رسانه‌ای نوین، مشارکتی الهام‌بخش میان گذشته و آینده را رقم می‌زند. این فرایند، می‌تواند مسیری نو برای بازاندیشی هنر اسلامی و توسعهٔ زبان بصری آن در قرن بیست‌ویکم فراهم آورد.

پی نوشت

1. Remediation
2. Installation
3. Projection Mappink

کتابنامه

رشیدی پ.؛ احمدی، م.(۱۴۰۰). بررسی و تحلیل فرم های خوشنویسی در طراحی چاپی معاصر در گرافیک. چهارمین کنفرانس بین المللی و پنجمین کنفرانس ملی عمران، معماری، هنر و طراحی شهری.

AbiFarès, H. S. (2001). *Arabic typography: History and practice*. Saqi Books.

Akin-Kivanç, E. & Ellis, R. W. (2025). Islamic calligraphy. *Oxford Bibliographies*. https://doi.org/10.1093/obo/9780195390155-0313.

Aljazar, F. & Jahaameh, s. & Hamidan, S. & Morad. A. (2024). A Method to Describe Arabic Digital Typography Design, from Traditional Arabic Calligraphy Resources: The Dome of the Rock's Calligraphy Case Study. *Kurdish Studies*, 12(2), 4206-4212.

Alsoudi, M. (2018). Virtual Public Spaces and Calligraphy: A Study of Arabic Typography in Digital Environments. *Digital Humanities*, 27(2), 85-105.

Archer, M. (2015). *Street Art: The World's Most Exciting Forms of Urban Art*. Prestel Publishing.

Benjamin, W. (1968). *The work of art in the age of mechanical reproduction* (Translated by H. Zohn). Schocken Books. (Original work published 1936).

Benton, T. (2012). *Streetwise: Contemporary Prints from Urban Spaces*. Princeton Architectural Press.

Blair, S. S. & Bloom, J. (2009). *Calligraphy. In The Grove encyclopedia of Islamic art and architecture* (Vol. 1). Oxford University Press.

Bolter, J. D. & Grusin, R. (1999). *Remediation: Understanding new media*. MIT Press.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

CSIS. (2025, January 14). eL Seed: Arabic Calligraffiti. *Center for Strategic & International Studies*. Retrieved from https://www.csis.org/analysis/el-seed-arabic-calligraffiti

Dadi, I. (2010). *Modernism and the art of Muslim South Asia*. University of North Carolina Press.

Dadi, I. (2020). *Modern Islamic Art: Tradition and Transformation*. University of North Carolina Press.

Dervishi, M. & Mohammadi, E. & Hosseini, S. (2020). The impact of digital media on contemporary Iranian calligraphy art. *Visual Arts*, 8(2), 85-98.

EL Seed Art. (n.d.). Retrieved from https://elseed-art.com.

El Seed, L. (2020). Personal interview.

Elgammal, A. & Liu, B. & Elhoseiny, M. & Mazzone, M. (2017). CAN: Creative adversarial networks, generating "art" by learning about styles. In, *Proceedings of the 8th International Conference on Computational Creativity* (ICCC 2017), 96-103.

Al-Faruqi, I. R. (2017). *Islamic Art and Its Aesthetic Principles*. Routledge.

Halasa, M. (2019). The Democratization of Arabic Calligraphy through Digital Tools. *Art and Media*, 15(1), 60-78.

India Stoughton, (2017). Calligraphy, a combination of calligraphy and mural painting, in the Middle East. https://www.aasoo.org/fa/about.

Khatibi, A. & Sijelmassi, M. (1995). The splendor of Islamic Calligraphy. Thames & Hudson.

Khatibi, A. & Sijelmassi, M. (2001). *The Splendor of Islamic Calligraphy*. Thames & Hudson.

Khatt Foundation. (n.d.). eL Seed. Retrieved March 23, 2025, from https://www.khtt.net/en/page/1107/el-seed

Lupton, E. (2010). *Thinking with type: A critical guide for designers, writers, editors & students*. Princeton Architectural Press.

Manovich, L. (2001). *The language of new media*. MIT Press. [https://mitpress.mit.edu/books/language-new-media]

Manovich, L. (2013). *The language of new media*. MIT Press.

Mansour, M. & Hasan, A. (2020) The Impact of Digital Technology on the Essence of Arabic Calligraphy. *Islamic Architecture*, 9(1), 125-142.

McLuhan, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. MIT Press. (Original work published 1964).

Mitchell, W. J. T. (2015). *Image Science: Iconology, Visual Culture, and Media Aesthetics*. University of Chicago Press.

Necipoğlu, G. (2005). *The Topkapi scroll: Geometry and ornament in Islamic architecture*. Princeton University Press.

Osborn, J. R. (2017). *Letters of light: Arabic script in calligraphy, print, and digital design*. Harvard University Press.

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]

Ryan, M. L. (2014). *Narrative as virtual reality 2: Revisiting immersion and interactivity in new media*. Johns Hopkins University Press.

Al-Sayyid, M. (2020). Digital transformations in Arabic calligraphy: Innovations and aesthetic shifts. *Arab Art Review*, 15(3), 202-219.

Shabout, N. (2007). *Modern Arab Art: Formation of Aesthetic Identity*. University of Texas Press.

Stephens, J. (2018). *Global Street Art*. Thames & Hudson.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Kimiya-ye-Honar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

[Downloaded from kimiahonar.ir on 2026-10-22]

[DOI: 10.22034/14.55.99]